

Maisema ja ihmisen biologia

■ Olli Lagerspetz

Risto Pitkänen kirjoitti tässä lehdessä (*Tieteessä tapahtuu* 2/2009) erityisesti maisemaan liittyvien esteettisten mieltymystemme suhteesta ihmislajin evoluutioon. Mielenkiintoisessa artikkelissaan hän viittaa aineistoon, jonka mukaan ihmiset tuntevat vetoa hoidettua puistoa tai savannia muistuttavaan, kevyesti kumpuilevaan maisemaan. Se on ympäristö, joka kannustaa meitä aktiivisuuteen ja tutkimiseen. Se sallii tietyn liikkumisvapauden ja liikkumisen helpouden, ja se on katsemme hallittavissa. Toisaalta se sisältää myös yllätyksen mahdollisuuksia. Ihannemaisemaan kuuluvat elämisen kannalta tärkeät lämpö ja varjo (suuret lehtipuut) sekä vesi ja mahdollisuus suojautua katseilta.

Näyttää siltä, että kyseessä on mieltymys tietynlaisiin paikkoihin elämisen ja oleskelun ympäristöinä, ei siis vain eräisiin visuaalisiin muotoihin sinänsä. Aineiston voi ymmärtää niin, että tietty ympäristö on ihmislajin kannalta ”luonnollisin” eli se, jossa liikkuminen ja eläminen sujuvat mukavimmin.

Ajatus ei sinänsä ole uusi. Voisi viitata esimerkiksi Caesarin ja Augustuksen aikaiseen rakennusmestari Vitruviukseen ja hänen nimeensä liittyvään renessanssijan perinteeseen. Pyrittiin ihanteellisen ympäristön luomiseen lähtökohdانا ihmisiin ominaisuudet. Säätämällä ympäristön mittasuhteita (näkyvyyttä, portaiden korkeutta, oviaukkojen kokoa, huonekorkeutta jne.) ympäristöstä voidaan tehdä esimerkiksi kutsuva, pelottava tai kunnioitusta herättävä ihmiselle, jonka oma ruumis noudattaa tiettyjä mittasuhteita.

Myös filosofi Simone Weil (1909–43) viittaa ihmisruumiin liikkeiden ja ympäristön väliseen suhteeseen. Weil kirjoittaa:

Jokainen näkemämme esine tuo mieleen jonkin liikkeen, olkoon se kuinka huomaamaton tahansa. (Tuoli kutsuu meitä istumaan, portaat nousemaan niitä jne.) (Weil 1993, 31).

Kaikki tilat, myös ne joiden läpi emme itse asiassa kulje, synnyttävät meissä halun niiden ylittämiseen. Mieltymyksemme arkkitehtuuriin johtuu tästä luonnollisesta taipumuksesta (katedraalit, suuret portait). Luonnonmaiseman miellyttävyys: ahtaat laaksot tuntuvat tukahduttavilta. Tämä tunne ei synny avoimessa maisemassa, vaikka ihminen ei liikkuisikaan siinä. Paikoilla, jotka ovat suojassa, on rauhoittava vaikutus, mutta laajoilla aukeilla ei. Tämä johtuu siitä, että haluamme kulkea koko tilan läpi päästä päähän (Weil 1993, 49).

Weilin kuvaus luo yhteyden estetiikan ja ihmisruumiin ominaisuuksien välille. Tämä on eräs silta, joka yhdistää estetiikan biologiaan. Se pohjautuu biologiseen perimään sikäli, että ihmisruumiin perusominaisuudet ja ihmisen fyysiset perustarpeet ja yleiset lajityypilliset taipumukset (esimerkiksi uteliaisuus, arkuus) ovat periytyviä. Toisaalta se ei edellytä tiettyä selitysmallia sille, miten ihminen on syntynyt lajina. Lähtökohdانا on ihmisen toiminta sellaisenaan nykyhetkessä.

Weilin kuvaus ei ole ristiriidassa Pitkäsen kuvaaman aineiston kanssa. Pitkäsen kannattaman evolutionistisen selitysmallin selittävyys jää kuitenkin askarruttamaan minua. Kahden mallin erona on lähinnä se, että Pitkänen etsii

selitystä ihmislajin menneisyydestä, ei nykyhetkestä.

Pitkänen esittää, että maisemamieltyksemme olisivat adaptaatio ajalta, jolloin lajimme varhaiset edustajat elivät savanneilla. Hän edellyttää ilmeisesti, että tietyn maisematyyppin asettaminen etusijalle on edistänyt yksilön lisääntymistä niin voimakkaasti, että tällaisia taipumuksia synnyttävät geenit ovat yleistyneet lajissa. Tähän liittyy kaksi kysymystä:

1. Onko ajateltavissa, että osittain hyvinkin spesifit mieltymykset (esimerkiksi puiden muotoon liittyvät) voisivat periytyä geneettisesti? Ja hyödyttäisikö tämä lajia pitkällä tähtäimellä? Sehän heikentäisi kykyämme arvostaa poikkeavien ympäristöjen hyödyllisiä ominaisuuksia ja ehkäistä lajin leviämistä.
2. Toinen, periaatteessa tärkeämpi, mutta varsinaisen empirian keinoin ratkaisematon kysymys: onko erilliselle, savannimenneisyyteemme pohjautuvalle selitysmallille enää tarvetta, jos maisemamieltyksemme joka tapauksessa selittyvät *tämänhetkisten* biologisten ominaisuuksiemme pohjalta?

Huomattakoon, että myös ihmisen lajikehityksen savanniteoria osittain pohjautuu vitruvialaisittain värittyneeseen perusajatukseen. Ihmislajin ajatellaan syntyneen savanneilla eikä viidakossa, vuoristossa tai merenrannalla. Tähän on päädytty osittain löydösten perusteella, mutta paljolti myös siksi, että ihmisruumiin katsotaan soveltuvan parhaiten liikkumaan savannia muistuttavassa ympäristössä.

Yhteenvedonomaaisesti: estetiikalla voi olla yhteyksiä biologiaan myös ihmisen tämänhetkisten biologisten ominaisuuksien kautta. Ainakaan kaikki tällaiset yhteydet eivät edellytä evolutionistista selitystä, vaikka ne toki ovat sopusoinnussa (myös) evoluutioteorian kanssa.

Lähteet

Pitkänen, Risto: Miten evoluutio selittää esteettisiä mieltymyksiä. *Tieteessä tapahtuu* 2/2009, 15–22.

Weil, Simone: *Lectures on Philosophy*. Kääntänyt Hugh Price. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. Alkuteos *Leçons de philosophie*. Paris: Librairie Plon 1959.

Kirjoittaja on Åbo Akademin vt. filosofian professori.